

УДК 394.262.5 (477.86)

Олена СЕРЕБРЯКОВА

ПРИКМЕТИ, ЗАБОРОНИ ТА НАСТАНОВИ НАСЕЛЕННЯ ПОКУТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ СВЯТ)

На основі етнографічних джерел кінця XIX — початку XXI ст. і матеріалів сучасних польових досліджень охарактеризовано локальні покутські повір'я, ритуальні заборони, звичаєві настанови, пов'язані з зимовою обрядовістю.

Ключові слова: Покуття, вірування, прикмети, заборони, настанови, звичаї.

Стаття ґрунтується на емпіричному матеріалі, який, насамперед, цінний фіксацією локальних варіантів досліджуваних явищ. Його призбирано в кінці XIX ст. О. Кольбергом [7, s. 82—84, 85, 87, 131, 133], К. Мрочком [8, s. 297, 298, 299, 304], Л. Вайгелем [9, s. 85, 89], а також доповнено й розширено записами власних теренових пошуків у 2013, 2014, 2016 рр. (села Коломийського, Снятинського, Тлумачького, Тисменицького і Городенківського р-нів Івано-Франківської обл.) [1, арк. 1—116; 2, арк. 1—399]. Завдяки плідній праці вчених української діаспори — В. Бойка, О. Клодницького, В. Петришин маємо змогу довідатися про деякі заборони, перестороги у покутських календарних звичаях та повір'ях зимового циклу свят. Фактографічні дані про них частково висвітлені й у краєзнавчій розвідці [3, с. 538, 539; 4, с. 50, 52, 53; 5, с. 879—881, 882—883; 6, с. 550, 551].

У народному календарі, який в етнографічній літературі називають ще сільськогосподарським, аграрним, землеробським, першим зимовим святом вважається Введення в храм Пресвятої Богородиці (4 грудня). За традиційними віруваннями жителів Покуття, у цей день «не добре ходити по хатах», оскільки від людини, яка першою зайде до хати, залежить щастя, добробут, здоров'я членів родини впродовж року. Такого відвідувача називали «полазником». Відзначимо, що цей термін вживали лише в кількох селах (Долина, Стриганці, Гавриляк, Бортники на Тлумаччині, Добровляни на Тисмениччині, Глушків, Стрільче на Городенківщині, Глибівка на Богородчанщині), а в інших про нього навіть не чули.

Зважаючи на цю календарну заборону, якої в народі дотримувалися й у період різдвяно-новорічних свят, покутяни остерігалися відвідувати сусідів, аби не стати поганим «полазником» та не принести бідність, хвороби, смерть: «А взагалі-то закривали двері, щоб ніхто не йшов» (с. Буківна на Тлумаччині); «Одни кажут, що погано, як хтось прийде, а одни кажут, що нічо. Хто увірує в таке та й се говоре» (с. Лука на Городенківщині); «Казали, що якісь негаразди людина приносе, якщо на Введення приходять до хати» (с. Ісаків на Тлумаччині); «Кажут, що на Новий рік, на Василя, Введення не вольно ходити по хатах»; «На Введення недобре ходити, так старалисі, аби ніхто не приходив, бо то є люди всілякі» (с. Гарасимів на Тлумаччині) [2, арк. 71, 110, 140, 144, 159].

За народними віруваннями, які на Покутті актуальні й досі, таке табу пов'язують також з особистими

якостями першого відвідувача. Найбільше боялися приходу нещасливої, лукавої, недоброї на руку людини, яка може спричинити погані події у родині. Щоб убезпечитися від подальших звинувачень у цьому, старалися сидіти вдома: «На Введеніє, як прийде людина, то сі недобре веде. На Введеніє ніхто не ходєт» (с. Ісаків на Тлумаччині); «На Введеніє казали не йти нікуди, тому шо є люди лукаві, шо так може сі не повести добре»; «Як людина увійде нещаслива до хати та й сі не веде» (с. Сокирчин на Тлумаччині); «Ну і на Введеніє такі як прийде палазник недобрый на руку, то не ведесі. Як прийде людина добра на руку, то добре йде» (с. Стриганці на Тлумаччині, Добровляни на Тисмениччині); «А потім, як щось не ведеться, то спихають на нього» (с. Долина на Тлумаччині); «Кажут, шо не йдеси по хатах ниде на Введеніє... Ніхто не хоче йти перший, аби потому на него не відказували, шо щось там в сім'ї сталосі, хтось захворіє або чи шо» (с. Вільшаниця на Тисмениччині). У Стрільчому на Городенківщині розповіли: «Лиш на Введеніє в нас ніхто ніде не йде. Якщо прийде якісь такий недобрый, незручний, то може хтос умерти ци щось з худоби може відійти». Але всі знали, то ніхто не йшов! Бо казали: «А нащо мені аби щось їм там було недобре, а вни скажуть, шо ади вона була в мене!». Подібно у Воронові дотепер в цей день «не ходє по хатах, бо кажут: «Йди знай шо то за людина? Чи вона добра на руку, шо буде сі вести, чи не буде сі вести». То старалисі ніде не йти, навіть до магазину». У Глушкові була така ж заборона на Введення та Святий вечір (до вечері): «А піде та й каже: «Може недобрый, нещесливый, може десь сі вести недобре». Та й скаже: «Ади в мене той був: або зле, або добре!» Та й може він нічо не винен, може так мало бути, а відтак на него так і кажут. Та й тому вже так кожде стараєсі не йти». За іншими свідченнями з цього села, «може людина прийти така нещира. Це не мало значення хто (стать. — О. С.), але, ек хтось приходив, то хотіли, аби приходив чоловік, діти з родини прибігали». У Топорівцях навіть «замовляли» собі першого відвідувача: «Ей, прийди до мене, бо мені за тобов добре велоси!» [2, арк. 85, 95—96, 102, 114, 128, 137, 167, 265, 279, 322, 332, 366, 377].

Добрим і бажаним «полазником» уважали будь-якого чоловіка (с. Мишин на Коломийщині, Будилів на Снятинщині, Вікняни, Олешів, Сокирчин, Ісаків, Нижнів, Гарасимів, Гавриляк на Тлумаччині, Добровляни на Тисмениччині, Передівання, Острівець,

Раковець, Топорівці, Михальче на Городенківщині). У деяких селах хотіли, щоби він був молодим (с. Ліски, Дебеславці на Коломийщині, Буківна, Долина, Пужники, Олеша, Бортники на Тлумаччині, Незвисько, Чортовець, Семенівка, Воронів, Лука на Городенківщині), здоровим (с. Жукотин на Коломийщині, Незвисько, Чортовець, Серафинці на Городенківщині, Пужники, Олеша, Бортники на Тлумаччині), добрим господарем і «не зловживав спиртним» (с. Залуччя на Коломийщині, Будилів на Снятинщині, Сокирчин на Тлумаччині), мудрим (с. Бортники на Тлумаччині), при грошах (с. Буківна на Тлумаччині, Серафинці, Незвисько на Городенківщині), не пліткар (с. Сокирчин на Тлумаччині). У такому разі всі будуть здорові, веселі, багаті, все вестиметься в господарстві [2, арк. 4—5, 12, 26, 34, 41, 46, 51, 55, 60, 71—72, 85, 95—96, 102, 114, 118, 137, 140, 152, 173, 183, 191, 206, 219, 240, 260, 283, 288, 307—308, 332, 342, 349, 366, 377, 395]!. Цікаво, що у Городниці на Городенківщині, де цього звичаю дотримують й досі, так само тішилися приходу чоловіка. Проте, «так часто було, шо і пияк приходив, але він казав побажання гарне: «Шоб вам кури неслися, а когути піяли!». То вже він бажав добра. І тоді його господарі пригощали». У Глибівці на Богородчанщині «полазника» частували медом і хлібом, сподіваючись на щастя в наступному році. Цікавий припис магічного змісту нещодавно вдалося занотувати у Торговиці: «Як прийшов перший чоловік, ну, то добре сісти йому, аби квочка сиділа». Проте маємо приклади, коли чоловік спричинявся й до різних негараздів. Так, у Луці пригадали: «Прийшов до нас бідний, якіс слабый чоловік та й ми обидві були на операції за той рік». У Топорівцях вірили: «Якшо він пияк чи бідний, то не дуже добре, але краще, ніж би жінка» [2, арк. 247, 349, 366, 384; 3, с. 539].

Прихід старої, немічної людини, особливо жінки, віщував хвороби комусь в родині або худобі (с. Ліски, Жукотин, Дебеславці на Коломийщині, Незвисько на Городенківщині, Олешів, Буківна, Долина,

¹ Спростування цих вірувань маємо з Семенівки (на Городенківщині): «А це нічо неправда! Колис прийшов Василь Анин. Кажут, шо ек прийде чоловік і ше має гроші... Я кажу: «Ти маєш гроші коло себе? Бо ти прийшов на Введеніє!». А він каже: «Маю три гривні». І ше мені кинув. А відтак такий мені рік був, шо аби нікому такий не був!» [2, арк. 295—296].

Одаї, Пужники на Тлумаччині). В інших селах Тлумаччини остерігались приходу жінки-пліткарки (Вікняни) або — лукавої (Сокирчин) [2, арк. 4—5, 12, 41, 55, 60, 71—72, 85, 88, 95—96, 191, 342]. Подібні вірування про відвідини хати жінкою, що неодмінно призведуть до нездужання господаря та його родини, а також сварок у цій домівці, наприкінці ХІХ ст. на Снятинщині занотував К. Мрочко (сс. Будилів, Ганьківці, Попельники, Рожнів, Рудники, Стецева, Тучапи, Тулукив). У деяких місцевостях її появи не надавали ніякого значення (сс. Іллінці, Княже, Троїця) [8, s. 297]. Натомість в інших сімейні негаразди пов'язували саме з її приходом. Так, у Семенівці повідомили: «Ей, чось недобре ведесі, бо на Введення прийшла жінка». У Топорівцях «добре було, якщо цілий рік добре велосі сім'ї, а якщо шось було недобре, то вже думаю: «А чо?»». — А тому що перша прийшла жінка. Це правда! У Раковці «бувало таке, що не велосі після того (приходу жінки. — О. С.). Само по собі не велосі, а то думали того, що... на ту людину думали» [2, арк. 288, 307—308, 366].

За поясненнями інформатора зі с. Дебеславці (Коломийщина), «взагалі вважається, що чоловік він є чистий, а жінка нечиста і через то...», а у Будилові (Снятинщина) вірили, що «чогось мущина ліпший на перехід». На Тлумаччині занотовано інше вмотивування звичаю: «Як перший чоловік прийшов, то пустили, бабу не, баби погані», «Це недобре, як баба іде: недобре сі веде, будут сі сварити» (с. Ісаків); «У нас Боже борони, аби заходила жінка на перший і на другий Святий вечір і навіть на урочисте світло. Та пускали, але були такі недобрі, як жінка заходила. Жінка не могла заходити!» (с. Нижнів); «Пускали її, але незадоволені були, особливо, коли старші» (с. Олеша); «Чось не хотіли жінки, аби впорожні йшла людина на Введення» (с. Гавриляк); «Є жінка, що добра на руку, а є, що не добра. Як недобра, цілий рік так сі веде недобре. Пускали до хати її» (с. Воронів); «Та пускають жінку, але той рік вже думаєш, що було дома за цілий рік, то се вона винна, бо вона прийшла. А вона що йде, вона що не знає, що не мож? Вона повинна не йти, вона повинна крикнути, аби вийшли!» (с. Лука). Найчемніше поводитися у Городниці: «Жінки тут і не ходили нікуди, бо знали, що в цей день (свято Введення. — О. С.) не можна» [2, арк. 41, 46, 110, 114, 118, 173, 206, 247, 332, 349—350].

За іншими віруваннями, якщо, скажімо, на Святий вечір до хати першою увійде жінка, то корови приводитимуть тільки теличок, кобили — лошиць, квочка висидить курей (сс. Великий Ключів на Коломийщині, Ісаків на Тлумаччині, Белелуя, Красноставці, Любківці, Підвисоке, Потічок, Тулова, Устя, Видинів, Вовчківці, Заболотів, Задубрівці на Снятинщині), а якщо — чоловік або хлопець, господарка поповниться бичками, півнями. Старожил з Ісакова, що на Тлумаччині, просила: «Вітя, більше вже до мене не йди, в мене самі когути і когути! (сміється. — О. С.) та й маю, що різати». До того ж примічали: якщо у хаті є вагітна «і перший прийде чоловік, то в неї буде хлопчик» (с. Будилів на Снятинщині). Така оказіональна прикмета стосувалася й худоби: «Якщо ведуть корову до бика і перейде жінка, то буде теличка, а якщо чоловік, то бичок» (с. Дебеславці на Коломийщині) [2, арк. 18, 41, 51, 114; 8, s. 297].

Як засвідчує етнографічна література та польові спостереження, досі дотримуються правила не заходити до сусідської хати не лише на свято Введення, але й на Святий вечір, Різдво, Новий рік (Василя), Йордан. Ось що про це згадують респонденти: «Колись давно я казала до своїх дітей: «На Різдво, аби ніхто ні до кого не пішов!» (с. Стриганці на Тлумаччині). Проте, у Великому Ключеві (Коломийщина) вірять, що «дуже добре, якщо на Святвечір якась чужа людина прийде і сяде до вечері. Кажуть, що в хаті буде все гаразд» [2, арк. 18, 128].

Подекуди покутяни намагались убезпечитись від можливого негативного впливу чужого відвідувача, здійснюючи спеціальні охоронні обрядодії. Це у давнину побутувала традиція вдосвіта на Введення, Різдво заводити у помешкання свого «полазника» — домашню тварину (корову, теля, коня, лоша, вівцю, ягня, козу, курку², півня, гуску, навіть пса, kota), крім свині. Зазвичай, це робив господар (сс. Олешів, Буківна, Одаї, Сокирчин, Ісаків, Гарасимів, Пужники, Олеша, Бортники на Тлумаччині, Добровляни, Вільшаниця на Тисмениччині, Незвисько, Лука, Серафінці, Раковець, Воронів, Уніж, Топорівці, Михальче на Городенківщині), зрідка — діти (сс. Лука, Торговиця), яких обдаровували грішми [2, арк. 350, 384]. За записами Л. Вайгеля з околиць Коломиї

² У с. Чортовець (Городенківщина) повідомили, що заносити до хати «курку не можна, бо курка — жура» [2, арк. 183].

(сс. П'ядики, Назірна, Шепарівці, Люча, Воскресінці), у кінці ХІХ ст. після церковної відправи на старий Новий рік (14 січня) хтось з парубків одягав на вола, коня чи барана різнокольорові стрічки, колосся, калину й барвінок та вводив до хати привітати господаря з Новим роком, новим щастям [9, s. 89].

Інше обґрунтування такої магічної дії зафіксоване в Добровлянах (Тисмениччина), Жукотині (Коломийщина), Сокирчині (Тлумаччина), Передіванні, Глушкові, Острівці, Семенівці³, Топорівцях, Торговиці, Михальчому (Городенківщина): «Аби файно велосі, аби худоба була і на полазник добра корова»; «...теле, як уродилосі в корови, то брав на руки і заніс до хати, тоді виносив, аби сі худоба вела»; «За моїй пам'яті тато вівці заганев до хати, теле був загнов до хати на Введение, шоби сі худоба вела»; «Тета-небожка козу до хати, а я кажу: «А нашу ви козу до хати ввели, ек то света?»». А вона каже: «Аби сі худоба вела!»; «Заводили тварину на Введение: вівцу, телетко. Свиню не заведеш, бо це най Бог боронит! (сміється. — О. С.). Аби худоба веласі»; «Мали вівцю, то якесь єгне вводили, хто козенє, таке во вводили до хати. Шоб велосі то вводили»; «Колис газда чи газдині внесли, ввели єгнета переважно до хати, хіба лоше є мале, аби всьо водило»; «заводили до хати єгне чи телятко, аби велосі то всьо»; «То колись вносили курку до хати, аби всьо добро було». Відтак добре погодувавши тварину відкладеними у тарілку святвечірніми стравами, її виводили з хати. У селах Тлумаччини, зокрема в Ісакові, призначену для «полазника» їжу, заборонялося давати псові, бо це загрожувало великим покаранням [2, арк. 12, 95—96, 137, 260, 265, 283, 307—308, 366, 377, 384, 395; 4, с. 52, 53; 5, с. 880—881].

Прикметно, що у трьох селах зафіксовано назву «полазник» на позначення усіх дванадцяти ритуальних страв, які відкладали по ложці для тварини, або того, «що від вечері лишилось». «То давалосі худобі, аби худоба була здорова» (сс. Нижнів на Тлумаччині, Вільшаниця на Тисмениччині). Вартісною є архаїчна згадка про випкання з них коржа на другий Святий вечір, який розмочували і давали тільки корові, ймовірно, з обереговою метою. Про це свідчить, зокрема, ужиткування свяченої води для його приготування (с. Добровляни на Тисмениччині) [2, арк. 118, 136, 166].

³ Зазначимо, що у цьому селі діти «крилі тепер вносе» [2, арк. 296].

Своєрідне пояснення щодо можливої причини втрати звичаю вдалося почути в Олешеві на Тлумаччині: «Колись приводили, бо тому що та якби сходів не було, а теперка во ти попробуй тими сходами притегнути його до хати. Та де би хто тепер тегав? Тепер ніхто того не бере» [2, арк. 60].

Безперечно, звичай наділяти функціями «полазника» домашню тварину генетично пов'язаний з культом тварин, який сягає сивої давнини. Своєю чергою вірування в «полазника»-людину є пізнішим явищем. У минулому «полазника» (а також колядників, посівальників) сприймали як уособлення душ померлих, яких належить «нагодувати» та задобрити. Вірячи, що предки за турботу про них сприяють всіляким прибуткам у господарстві, тобто забезпечують добробут своїм живим родичам на землі, їх щедро обдаровували. Зазначимо, що на подібних віруваннях ґрунтувалися й різноманітні ворожіння.

Дохристиянські ритуали пронизують й різдвяно-водохресний цикл свят. Так, напередодні Різдва, зокрема на Святий вечір, у багатьох покутських селах дотримувалися низки заборон і настанов.

Накривши святковий стіл, господиня клала на нього й обрядовий хліб або колачі (подекуди два, три, чотири)⁴. За віруваннями, його не можна було їсти аж два тижні: до другого Святого вечора (або Йордану)⁵. Як пригадують респонденти, у деяких селах Тлумаччини та Городенківщини ця заборона да-

⁴ У Баб'янці (Коломийщина) цілу Коляду «не казали «хліб», але «василі». На Новий рік набирали в криниці воду і мачали у неї кожен бік «василя», а відтак клали його на стіл. Натомість в Угорниках його не мочили, а давали кавалок корові на другий Святий вечір. У Стриганцях (Тисмениччина) цю назву хліба пояснили так: «бо ми на Василя їх їли і їх розрізували». Так само чинили у цей день з «васильчиками» й у Пужниках (Тлумаччина), а на другі свята тут клали два колача — йорданські. За записами зі с. Бортники (Тлумаччина), господар брав одного «василя», який зумисне лишали на столі, «аби дати худобині на Новий рік», і різав його з трьох сторін. Відтак ніс худобі в стайню та годував її. Таку ж назву мали хліби з житньої муки й у Гостові (Тлумаччина), які починали їсти на Новий рік. За оповідями з Вільшаниці (Тисмениччина), тут три «васильники» стояли збоку на столі аж до Йордана [1, арк. 16, 30; 2, арк. 125, 166, 188—189, 222; 6, с. 550, 551].

⁵ За інформацією з Луки (Городенківщина), «як вже ксьондз перейде з свяченов водов на другий Святий вечір, гет у свето вже Івана Хрестителя, то вже той хліб можна забирати з стола» [2, арк. 158].

вала можливість спрогнозувати наскільки врожайним буде рік. Так, мешканці Буківни, Серафінців, скориставшись нагодою, роздивлялися хліб і у разі, якщо він запліснявів, «казали, що буде врожай на пшеницю, на жито. А якщо хліб вівсяний, то на овес». Однак у Острівці ця ж ознака вказувала на те, що тоді пощастить знайти гроші на дорозі. А, скажімо, у Гарасимові з магічною метою під нього зумисне підкладали гроші, щоб бути багатими. Наголосимо, що в Олешеві так ворожили і тлумачили результат на свято Василя (14 січня), а «на другий Святий вечір клали (на стіл. — О. С.) другі хліба». У Сокирчині відсутність плісняви пояснювали постійним опалюванням хати: «Колись не плісняв, бо в хаті палили цілий чес, в хаті була суш, так що той хліб не цвів». Ймовірно, саме тому місцеві жителі й не виконували магичних дій. Своєю чергою, у Топорівцях впевнено повідомили, що «хліб не цвів, бо то взимі було» [2, арк. 59, 67, 92, 139, 237, 280, 370].

Прикметно, що в одному з населених пунктів Городенківщини не було табу на куштування хліба: «Мож їсти було колачі, на другі навіть свята доклали, бо другі пекли». До того ж, тут з метою запобігання цвілі, хлібини після першого Святого вечора «віносили до другої хати на холодне. Відтак знову на другий Святий вечір вносили, аби не зацвів, бо відтак як його їсти?» (с. Незвисько). Подібно чинили й у Луці, хоча повідомили, що такий спосіб все одно не сприяв збереженню хліба: «Він все зацвіте, дві неділі стоїт». Відтак після свят «котре не зацвіло, та й то їли», а пліснявий шматок вирізали та згодовували корові або іншій худобі. Завдяки польовим записам пощастило зафіксувати застосування цієї обрядової страви з лікувальною метою. Так, у Передіванні на Івана (20 січня) хлібину належало сховати, щоби згодом дати хворій дитині [2, арк. 258, 338, 345].

Відомості про ще одну календарну заборону, на яку селяни зважали в цей період, наразі виявлено лише на Городенківщині. Вона стосувалася споживання їжі на дворі «від перших свет до другіх, цих дві неділи». Старожил зі Стрільчого пригадала, що «гріх було їсти!», а у Луці пояснили, що у разі недотримання вказівки «дуже люди уїдають (обговорюють. — О. С.)». Це табу скасовувалося після того, як «вже корові дали хліба покроєного! Тогди ми їмо, раз укушу та й вже йду, поки не ззів. А вже ходили з цим хлібом, і вже я їм тогди той хліб, чи пампушки якісь, чи печеня беру,

та й так тато всюди кропит, і вже можна було їсти». Прикметно, що у цьому селі, за давнім звичаєм, інформатор й досі чинить описані обрядодії. А в Уніжі оповіли, що хлопчик кусав хліб біля чотирьох кутів хати (з вулиці), коли господар святив оселю, «та як закусували, щоби на дворі вже можна їсти було». Від респондентів вдалося почути й інше вмотивування згаданої заборони: «бо кури будут тогди їсти всьо в городі» (Михальче), «аби кури там шось не їли» (Уніж), «бо кури порпают у городі» (Топорівці). За другою версією, в останньому селі «взагалі на дворі не рекомендували їсти цілі света, щоби в поле не їли ворони, аби не падали на урожай». Натомість у Семенівці нехтування нею могло призвести до того, що «в городі дуже вода прибуде, шось в городі буде всіяка, любить таке во точити» [2, арк. 306, 323, 349, 356, 367, 377, 392]. Попри побутування традиції святвечірніх обходів господарських споруд із горщиком куті, мискою пирогів, колачем, свяченою водою, свічкою та наліплювання хрестиків з тіста, воску (на двері стайні, криницю, ріг корови) під час «закусування»⁶, у інших селах старожили не змогли пояснити суті табу (Серафінці, Глушків, Семенівка, Воронів, Незвисько, Торговиця) [2, арк. 239, 262—263, 292—293, 327, 340—341, 383].

Традиційність деяких із цих переконань підтверджують етнографічні дані кінця ХІХ ст. За записом О. Кольберга, у Городниці під Городенкою лише на другий Святвечір господареві з родиною дозволялося ходити по обійстю та кусати хліб біля худоби, на оборі, дворі, а відтак приліплювати хрестики з хліба чи воску [7, s. 83—84].

Із віруваннями у святість «йорданської» води пов'язана поширена у минулому заборона прати на ріці (подекуди її дотримуються досі). Зазвичай цей термін тривав протягом двох тижнів (у Джуркові, Тростянці на Коломийщині, Тишківцях, Серафінцях, Городниці, Передіванні, Острівці, Раковці, Стрільчому, Луці, Топорівцях, Михальчому на Городенківщині, Олеші на Тлумаччині — одного тижня), починаючи від свята Йордану. Наприклад, у Великому

⁶ Узвичаєно куштування ритуальних страв відбувалося в різних локусах: на кожному куті, порозі, у стайні, біля криниці. За локальною традицією, у Стрільчому «закусували» пампушкою коло кожного фруктового дерева під час перев'язування його перевеслом з жита [2, арк. 316—317].

Ключеві (Коломийщина) це табу діяло, допоки священик не посвятить кожне помешкання⁷, а внаслідок його порушення вірили, що молоко скисне, «буде чэрва там». Така практика була поширена на теренах усього Покуття та, як впливає з традиційних народних пояснень, подекуди її вважали власне обереговою. Ритуальні дії священика були спрямовані на відгін, знищення нечистої сили, яка, згідно з повір'ями, в результаті освячення води, виходить з водойми на сушу. Ось, що про це розповіла уродженка с. Семенівка на Городенківщині: «Диявол в воді сидит, а коли ксьондз посвітит, він відходе на пралі. Ну та й хто буде сі з дияволом бороти? Ніхто не йде сі з дияволом бороти! А вже ек по хатах посвітит, то вже можна прати. Він утік з свіченої води, бо він не хоче свіченої води... То пралі були такі і на пралех прати не можна було, бо казали, що сидит злий дух на пралех⁸» [1, арк. 74; 2, арк. 297, 307].

У багатьох селах покутяни навіть не припускали думки знехтувати настановою. Це зумовлено уявленнями про гріховність та неприпустимість осквернення святої води. Так, у Олешеві, Долині, Пужниках (Тлумаччина), Джуркові, Баб'янці, Пилипах, Лісках (Коломийщина), Будилові (Снятинщина), Тишківцях, Незвиську, Луці, Острівці, Передіванні, Воронові, Уніжі, Топорівцях, Торговиці, Михальчому (Городенківщина) суворо дотримувалися вказаної заборони, «бо казали, що вода посвячена має переплисти і не можна її забруднити», «кажуть, що гріх, бо то ще є свічена вода», «то вода свічена всюди і гріх прати» [1, арк. 3, 16, 35—36, 52, 60, 108; 2, арк. 63, 82, 193, 259, 284, 334, 341, 349, 357, 376, 383, 392, 397]⁹. Подекуди суть обмеження на прання полягала в тому, щоб запобігти у ній або у членів родини появі вошей (сс. Назурна — Коломийщина, Олеша — Тлумаччина). За традиційними віруваннями, що збереглися донині, у Серафінцях та Раковці (Городенківщина) «казали, що як скорше попереш, то там чорти водяться в тій воді», «казали, що нечистий там є». Тому, скажімо, у Глуш-

⁷ Такої ж настанови дотримувались й на Городенківщині, зокрема у Раковці, Семенівці, Топорівцях, Торговиці. А у Глушківці прали лише на третій день після того, «ек священик покропить в хатах» [2, арк. 277, 288, 297, 367].

⁸ Прало — кам'яна плита при березі річки, на якій жінки прали білизну.

⁹ У Городниці та Семенівці це табу пов'язували з тим, що і «в криниці свячена вода» [2, арк. 248, 297].

кові (Городенківщина) господині намагалися, все випрати «до свіченої води». А у сучасну пору, керуючись практичними міркуваннями, жителі с. Пужники (Тлумаччина) вже перут, «бо тепер в машинці» [2, арк. 193, 205, 239, 268; 9, с. 90].

З-поміж рідкісних пересторог, яких дотримувалися впродовж різдвяно-водохресних свят у минулому, варто згадати ті, які пов'язані з господарським добробутом родини. Так, в околицях Коломиї, за записом Л. Вайгеля, на другий Святий вечір дітей застерігали прикликати свиней, коли вони накладали їм їжу в годівницю. Інакше порушників неминуче спіткає втра та у господарстві — тварин з'їсть вовк [9, с. 89].

Залишки давніх вірувань в магічну силу слова збереглися, наприклад у звичаї згідно з яким одні вербальні формули слід було замінити іншими. За описом К. Мрочка зі Снятинщини, на Святий вечір належало скликати курей не інакше, як «ко, ко, ко», тому що вони не будуть квокати. Одиначку згадку про цю вказівку на другий Святвечір занотовано в польових умовах на Коломийщині, де у такий спосіб господині забезпечувалися від їхнього ходіння по городу (с. Джурків) [1, арк. 3; 8, с. 299]. У Олеші на Тлумаччині на Святий вечір не можна було казати «мак», а «зернято». Бо внаслідок цього, як вірять, «будут блохі плодитись» [2, арк. 203].

У Городниці та Топорівцях намагалися покласти на стіл всі святкові страви, «бо коли вже всі сіли, то вже з-за стола вставати не можна». В останньому селі табу пов'язували зі споживанням води, «щоб літом не хотілосі на жнивах води» [2, арк. 241, 360, 370]. Цікава настанова побутувала й у Гостові, що на Тлумаччині. Під час Вечері можна було пити лише узвар, а від стола до порога, де він стояв належало іти замруженим. Крім того, від першого до другого Святого вечора тут уникали господарських робіт. Тому чоловіки завчасно товкли в ступі пшеницю на кутю, готували корм для худоби й коней на свята, різали січку, кололи кабана, заготовляли дрова, мололи збіжжя [4, с. 50; 5, с. 879—880; 6, с. 550]. У II пол. XIX ст. інформацію про те, що у Городниці на Городенківщині жінки у цей час не брали куделі до рук (бо «з такої роботи будуть волокна») занотував О. Кольберг [7, с. 84].

У пам'яті старожилів зберігся ще один припис, який має прадавнє походження. Із ритуальним «випровадженням померлих» слід пов'язувати традицію, згід-

но з якою після свят належить вимести оселю й на обійсті (біля воріт або перед ними, в саду) чи поза його межами (на дорозі, мості) спалити (до сходу сонця) хатне сміття та солому (сіно), якою перед Різдвом устеляли долівки хат. Так само подекуди чинили й з сіном з-під обруса¹⁰. Як і деінде в Україні, на Покутті звичай мав назву «палити діда («дідуха»)» і в різних місцевостях (на Коломийщині, Снятинщині, Тлумаччині, Городенківщині) його дотримувалися на Водохреще, Івана або на Марії, Василя (Новий рік) [4, с. 52; 5, с. 882; 7, с. 82—83, 85, 87].

Зважаючи на заборону виносити сміття з хати у святковий період, на Коломийщині його замітали віником у кут (с. Ліски), на Снятинщині — під постіль (с. Потік), а на Городенківщині — на сіно під стіл (с. Острівець). В інших селах цього району не нехтували настановою мести його від порога до столу, «шоби не вимітати нічо з хати», «аби було всьо в хаті», «аби з хати нічо не вимести, може якесь добре ци як, аби то не вимітати» (Семенівка, Стрільче) [2, арк. 6, 281, 294, 305, 316; 8, с. 304].

За локальними варіантами згаданий звичай супроводжувався певними обрядодіями, зокрема перестрибуванням через ритуальне вогнище¹¹ та зігріванням біля нього. Такі приклади маємо з теренів Городенківщини, де респонденти надавали їм оберегового та лікувального значення. Скажімо, у Острівці сміття разом із сіном «виносили на двір, палили вогонь і через то діти скакали, би сі нічо не бояли». А у Луці, коли по святах спалювали сіно з-під столу, діти «грі-

ли руки, ноги, аби не боліли». На апотропейні властивості, якими покутяни наділяли попіл від спаленої соломи (сіна), що їх зібрали з підлоги (з-під столу), вказує давня місцева традиція робити ним хрест на землі перед вхідною брамою. Як свідчать польові записи, такі дії здійснювали за звичкою, не пам'ятаючи їх суті: «Відки знаю для чого? Так робили та й так і я!», «А чого, нащо? Я вам не скажу. Тепер ніхто вже то не робить». Слід зазначити, що у минулому попіл від сіна вважали також помічним від конвульсій (Снятинщина), дитячих хвороб (Городенківщина) [2, арк. 6, 157, 158, 281, 345; 8, с. 298].

У деяких автентичних умотивуваннях заборони старожилами з Городенківщини зустрічаємо також репрезентацію релігійних мотивів. Так, у Незвиську ухилялися від зазначеної вище хатньої роботи протягом трьох днів (починаючи від першого Святого вечора), пов'язуючи це з тим, «що Ісус Христос лежав на сіні». Аналогічно пояснювали таке табу й у Луці: «Бо Ісус Христос народивсі в сіні і так має бути. І так сіно мусіло бути дві неділи, покi всі свєта не скінчат». У цей же період не замітали оселю в Уніжі та Серафінцях, остерігаючись, «аби кури не порпали на городі». Подібно й у Передіванні «смітє тримали аж до кінце свет», відтак спалювали, вважаючи, що його не можна викидати на двір, «бо то свечене». Завдяки спалюванню згаданих святкових атрибутів жителі Тлумаччини і Коломийщини намагалися вберегти худобу від недуг та різних «випадків», а також забезпечити родючість фруктових дерев та знешкодити гусінь [2, арк. 233, 259, 339, 345—346, 356; 6, с. 551; 9, с. 89].

Як видно з викладеного матеріалу, у зимовому циклі свят покутян є чимало залишків старожитньої культури, які дійшли до новітньої пори, а подекуди побутують й досі. Прикметними у цьому контексті є певні звичаєві настанови, перестороги, ритуальні заборони, дотримання яких мало забезпечити людину та її господарство від усіляких можливих загроз, втрат. Натомість їхнє порушення могло спричинити небажані наслідки. Записи різних забобонів, які були звичними для селян, свідчать про їх стійкість та вагу у народній свідомості. Завдяки наявному польовому доробку маємо цікаві приклади симбіозу язичницьких і християнських світоглядних елементів.

В обрядовій традиції покутян збереглися релікти давнього культу предків (частування та обдаровуван-

¹⁰ На Городенківщині (сс. Чортовець, Раковець) після свят сіно з-під скатерті ставили курам на сідало («там, де вони несутьсі») для їхньої несучості, а на Тлумаччині (сс. Олешів, Ісаків, Гарасимів, Олеша) аналогічно чинили з сіном, яке було під столом [2, арк. 60, 108, 142, 179, 202, 286]. Зазначимо, що у Топорівцях та Михальчому на Городенківщині, а також у Пужниках на Тлумаччині з цією ж метою послуговувались зібраним сіном і з-під столу, і з-під скатерті. Натомість у Передіванні на Городенківщині зв'язане сіно тримали та використовували у разі грому: «гримит на дворі та й кидали з хати на двір, аби грому не було, як град який, то це помагало» або ж давали слабій худобі [2, арк. 189, 258, 259, 360, 391, 396]. За даними К. Мрочка, на Снятинщині колись вірили, що тримаючи під пахвою жменю сіна з-під обруса, не заблукаєш в дорозі. Крім того, його давали худобі, аби вона «добре ховалася» [8, с. 298].

¹¹ Відомості про побутування аналогічної практики на Снятинщині наприкінці XIX ст. подав К. Мрочко, проте не зазначив її мети [8, с. 298].

ня «полазника», звичай «палити діда», назва розстеленої на долівці соломи), низка вірувань у ворожбу, магичну силу слова та певних обрядних практик (сідання в хаті «полазника», підкладання грошей під обрядовий хліб, перестрибування та обігрівання біля ритуального багаття та ін.), магичні (оберегові, очисні, лікувальні, продукуючі) властивості «йорданської» води, попелу, ритуального хліба, сіна, соломи. До засобів оберегової магії належать обрядодії з християнськими атрибутами-апотропеями: кроплення свяченою водою хати, господарських споруд, тварин у стайні, чіплення хрестиків з хліба чи воску тощо.

Польові дослідження, проведені в різних районах Покуття, засвідчують, що деякі давні календарні звичаї, заборони, настанови охоронного характеру (у певні дні відвідувати сусідські оселі, утримуватися від прання одягу, мести сміття від порога до столу і т. ін.) побутують дотепер. Так само місцями зважають й на певні перестороги. Відзначимо також тривале збереження давніх вірувань, магично-охоронних, лікувальних і продукуючих обрядодій з різдвяно-водохресними атрибутами. Натомість ряд обрядових явищ поступово затратився (звичаї «палити діда», робити хрест на землі попелом, заводити до хати «полазника»-тварину).

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 698. — Арк. 1—116.
2. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 704. — Арк. 1—399.
3. Бойко В. Село Глибівка / Василь Бойко // Альманах Станіславської землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. — Т. II. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. — 900 с.
4. Ісаків: історико-краєзнавчий нарис. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. — 96 с.
5. Клодницький О. Народний побут, звичаї і фольклор Товмаччини / Осип Клодницький // Альманах Стані-

славівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. — Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. — 960 с.

6. Петришин В. Ще про село Гостів / В. Петришин // Альманах Станіславської землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. — Т. II. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. — 900 с.
7. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / Oskar Kolberg. — Kraków : W drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1882. — Т. 1. — 360 s.
8. Mroczo Ksawery Fr. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej) / Ksawery Fr. Mroczo // Przewodnik naukowy i literacki. — 1897. — R. XXV. — Т. XXV. — Z. IV. — Lwów, 1897. — Kwiecień. — S. 289—304.
9. Waigel L. Rys miasta Kołomyi / L. Waigel. — Kołomyja : Drukiem H. Zadembskiego i spółki, 1877. — 114 s.

Olena Serebriakova

SIGNS, PROHIBITIONS AND INSTRUCTIONS OF POKUTTIA'S POPULATION (AT THE EXAMPLE OF WINTER HOLIDAY'S CYCLE)

Local Pokuttia's beliefs, ritual prohibitions, customized instructions connected with the winter rituality are characterized in the article on the basis of ethnographic sources from the end of XIX — the early XX century and modern field exploration data.

Keywords: Poluttia, beliefs, signs, prohibitions, instructions, customs.

Олена Серебрякова

ПРИМЕТЫ, ЗАПРЕТЫ И УКАЗАНИЯ ЖИТЕЛЕЙ ПОКУТТЯ (НА ПРИМЕРЕ ЗИМНЕГО ПЕРИОДА ПРАЗДНИКОВ)

На основе этнографических источников конца XIX — начала XXI вв. и материалов современных полевых исследований охарактеризованы локальные покутские поверья, ритуальные табу, традиционные указания, связанные с зимним циклом праздников.

Ключевые слова: Покутье, верования, приметы, запреты, указания, обычаи.